

İSLÂM HUKUKUNDA UNUTMANIN EDÂ EHLİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

*Ahmet ÖZDEMİR***

ÖZET

Ehliyet, haklara sahip olup onu kullanma ve sorumluluk altına girip bunun gereklerini yerine getirebilme yeteneğidir. Ehliyet ikiye ayrılmaktadır: İnsaniyet vasfının gerektirdiği fitrî haklara sahip olma ve sorumlulukların sübutu vücûb ehliyeti (hak ehliyeti) olarak isimlendirilmektedir. Sorumluluklarla mükellef olup, sahip olunan hakları bizzat kullanabilme yeterliliği ise edâ ehliyeti (fiil ehliyeti) olarak isimlendirilmektedir. Herkes, farklı nitelikte de olsa mutlaka ehliyete sahiptir. Vücûb ehliyeti, hak ve yükümlülükler konusunda sınırlı ölçekte kişinin yeteneğini ifade eder. Edâ ehliyeti ise, kişinin Allah’a karşı sorumlulukları ile insanlara karşı hak ve sorumluluklarını yerine getirmesinde yeterli olup, hukuken meşru fiil yapabilme yeteneğini ifade eder. Edâ ehliyetine sahip olunduktan sonra ortaya çıkan ve adına “ehliyet arızaları” denilen engeller sebebiyle edâ ehliyetinde daralma ya da onu tamamen kaybetme söz konusu olabilmektedir. Ehliyet ârızaları semavî ve kesbî olmak üzere ikiye ayrılır. Semavî ehliyet ârızaları; çocukluk, delilik, ateh, unutma, uyku, bayılma, kölelik, marazu’l-mevt, hayız, nifas ve ölümdür. Kesbî ehliyet ârızaları ise; cehalet, sefeh, sarhoşluk, hezl (şaka), hata, sefer, ikrahtır. Unutkanlık, akılda var olan bir bilgiyi, hatırlama gücüne normalde sahip olan bir kimsenin hatırlayamamasıdır. Unutkanlık, uyku ve bayılmadan farklı hüküm ve nitelik taşımaktadır. Fıkıh kitaplarında unutmanın hükümlere etkisini gösteren birçok fikhî hüküm bulunmaktadır. Unutan kişilere kolaylık hükümleri getirilirken, alacaklı olup da borçlusunun unutkanlığı sebebiyle hak kaybına uğrayanların hakları da korunmuştur. Unutmanın uhrevî sorumluluğu kaldırması, İslâm’ın insanın yaratılış özelliklerini dikkate alan fitrî bir din olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hukukî ehliyet, vücûb ehliyeti, edâ ehliyeti, unutkanlık

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İDKAB Eğitimi, El-mek: ebuertugrul@mynet.com

EFFECTS OF FORGETFULNESS TO CAPACITY FOR EXECUTION IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

Legal capacity (ahliyyah) is the ability to acquire rights and exercise them and to accept duties and perform them. Legal capacity is divided into two types. Capacity to receive or inhere rights and obligations, referred to as ahliyyah al-wujûb (the capacity for acquisition), and capacity for the active exercise of rights and obligations, which is referred to as ahliyyah al-adâ' (the capacity for execution or performance of duties). Every person is endowed with legal capacity of kind or another. The capacity for acquisition is the ability of the individual to receive rights and obligations on a limited scale. The capacity for execution, enables to fulfil rights and obligations to effect valid acts and transactions and full responsibility toward God and his fellow human beings. The causes affecting capacity are found in those factors that prevent capacity for acquisition and capacity for execution from taking full effect. The existence of these factors may result in the total absence of capacity or in deficient or incomplete capacity. Natural causes of defective capacity: childhood, insanity, dementia, forgetfulness, sleep, unconsciousness, slavery, death-illness, menstruation, puerperium, death. Forgetfulness, is status in which a person is not very careful about things though he has full knowledge of them, as distinguished from sleep and fainting in which such knowledge is lacking.

Key Words: Legal capacity, ahliyyah al-wujûb, ahliyyah al-adâ', forgetfulness.

Ehliyet Kavramı ve Çeşitleri

Hukukî bir kavram olarak ehliyet, haklara sahip olma ve borç altına girme yükümlülüğüne fertlerin salâhiyetinin olmasını ifade etmektedir.¹ İnsanın sahip olduğu ehliyet, vücûb ve edâ ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Vücûb ehliyeti,² kişinin ilzam ve iltizama ehil olmasıdır. İlzam, haklara sahip olmayı, iltizam ise ödev ve sorumlulukların sübûtunu ifade eder.³ Buna göre vücûb ehliyeti, kişinin lehine ve aleyhineolan meşru hakların lüzumuna elverişli olmasıdır. Vücûb ehliyeti insanı diğer

¹Ehliyet kavramının ıstılâhî tarifi için bkz. Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed, *Usûl*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, II, 332; Cürçânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rifât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1405, I, 58; Ceburî, Hüseyin Halef, *Avârızü'l-ehliyyeinde'l-usûliyyin*, Mekke, 1988,s.70-71; Sibâî, Mustafa-Sabbağ, Abdurrahman, *el-Ahvâlü's-sahsiyyefi'l-ehliyye'vâsiyye't-terekât*, Dimaşk, 1970, s. 11; Nyazee, Imran Ahsan Khan, *Islamic Jurisprudence*, The International Institute of Islamic Thought, Kuala Lumpur, 2003 s. 110.

² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 6. Maddesinde “*Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.*” ifadesiyle vücûb (hak) ehliyeti kavramına yer verilmiştir. Türk Medeni Kanunun 8. Maddesinde de “*Her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar, hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler.*” şeklindeki düzenleme ile hak ehliyeti kavramına yer verilmiştir. Bkz. Zevkliler, Aydın, *Medeni Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992, s. 191.

³Zerka, Mustafa Ahmed, *el-Fikhü'l-İslâmî fî sevbihî'l-cedid*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk,1967, II, 739-740; Dibânî, Abdülmecid, *el-Minhâcû'l-vâdih fî ilmi usûli'l-fikh ve turukuistinbatî'l-ahkâm*, Bingazi, 1995, I, 150.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

canlılardan ayıran şer'i bir vasıf olan zimmete dayanır.⁴ Akıl ve yaş olgunluğuna bakılmaksızın sadece insaniyet vasfı esas alınır.

Vücûb ehliyeti tam ve nâkıs olmak üzere ikiye ayrılır. Anne karnındaki ceninin vücûb ehliyeti nâkıstır. Miras, vasiyet, nesebinin sübûtu gibi lehine olan haklar sabit olurken; borçlanma, yakınların nafakasını karşılama gibi sorumlulukları bulunmamaktadır.⁵ İnsan sağ olarak doğduktan sonra ise tam bir vücûb ehliyetine sahip olur.⁶ Vücûb ehliyeti insaniyet vasfı ile sabit olduğu için kişi hayatta olduğu sürece ne eksilir ne de yok olur.⁷

Edâ ehliyeti,⁸ kişinin dinen ve hukuken meşru ve muteber olabilecek bir şekilde fiil ortaya koymaya elverişli olmasıdır.⁹ Edâ ehliyeti, akla istinat eder ve bu ehliyetle sahip kişinin hukuken sözlerine ve fiillerine itibar edilir.¹⁰ Bu kişi artık mükelleftir ve sahip olduğu hakları doğrudan kullanabilme yeterliliğine sahiptir.¹¹ Akıl sahibi olanların edâ ehliyeti tam, akli eksik (kâsir) olanların edâ ehliyeti kâsırdır.¹²

İnsandaki aklî gelişim, belirli bir süreci gerektirdiğinden dolayı hayatın gelişme safhasına göre edâ ehliyeti farklılık göstermektedir. Mümeyyiz olmayan çocuğun edâ ehliyeti yoktur. Temyiz dönemine ulaşan çocuk eksik de olsa edâ ehliyetine sahip olur ve bülüğ çağına girdiğinde de tam edâ ehliyeti söz konusu olacaktır.¹³

Vücûb ehliyetinin menâtı akıl değil, insaniyet vasfıdır. Edâ ehliyetinin menâtı ise akıldır. İnsanın karşılaşacağı ârızalar hiçbir zaman insaniyet vasfını ortadan kaldırmayacağından dolayı ehliyet ârızaları sadece edâ ehliyeti için söz konusu olur. Ortaya çıkan ârızalar, çeşidine göre edâ ehliyetlerini ya tamamen ortadan kaldırır ya da noksanlaştırır.¹⁴ Ehliyet ârızaları semavî ve kesbî olarak ikiye ayrılır. Semavî ehliyet ârızaları; delilik, çocukluk, ateh, unutma, uyku, bayılma, kölelik, maraz'ul-mevt, hayız, nifas ve ölümdür. Kesbî ehliyet ârızaları ise; cehalet, sefeh, sarhoşluk, hezl (şaka), hata, sefer ve ikrahtır.¹⁵

⁴Habbâzî, Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1983, s. 362; İbnü'l-Emin Mahmud Esad, *Telhis-u usûl-i fikh*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 278.

⁵Sibâî, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s.12.

⁶Heyet, *Mevsuatü'l-ahvâlî's-şahsiyye*, Dârü'l-Vefa, Mansure, 1988, I, 20-21; Hâcî, Ahmed el-Kürdî, *el-Ahvâlü's-şahsiyye: el-ehliyye, ve'n-niyâbetü's-şer'iyye*, Dimaşk, 1989, s.12.

⁷Ferfur, Salih-Abdüllatif, Muhammed, *el-Veciz fi usûliistinbatî'l-ahkâm* Dimaşk, 1985, s.386.

⁸ Hukuka uygun fiiller yapabilme ve hukuka aykırı fiillerden sorumlu tutulabilme ehliyeti olan edâ (fiil) ehliyeti Türk Medeni Kanunu 9. Maddesinde "Fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir" şeklinde kanunlaştırılmıştır. Temyiz kudretine sahip, reşit (ergin) olan ve kısıtlı (mahcur) olmayan kişi fiil ehliyetine sahip kabul edilmiştir. Edâ ehliyeti, yalnızca hakların kullanılması yeteneği olmayıp, buna ilave olarak kişinin hukukî işlem, borç edinme, eylemlerinden sorumlu olma ve dava yeteneğini de içerir. Bkz. Özsunay, Ergun, *Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu*, İstanbul, 1974, s. 25-28; Zevkililer, *Medeni Hukuk*, s. 197

⁹İbnü'l-Emin, *Telhis*, s. 279.

¹⁰Ferfur, *el-Veciz fi usûliistinbatî'l-ahkâm*, s. 382.

¹¹Kamali, Muhammed Hashim, *Principles of Islamic Jurisprudence*, TheIslamicTexts Society, Cambridge, 1991, s. 351.

¹²Habbâzî, *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*, s. 365; Karaman, Hayreddin, *Fikh Usûlû* İstanbul, 1964, s. 168.

¹³ Hayatın gelişim safhalarına göre insanın ehliyetinin gelişim merhaleleri için bkz. Zerka, *el-Fikhü'l-İslâmî fi sebbihî'l-cedid*, II, 746-798; Selman, Nuh Ali, *İbraû'z-zimmeminhukukî'l-ibad*, Dârü'l-Beşir, Amman, 1986, s. 29-30.

¹⁴Zerka, *el-Fikhü'l-İslâmî fi sebbihî'l-cedid*, II, 799-802.

¹⁵Molla Fenâri, Şemseddin Muhammed b. Hamza, *Fusûlû'l-bedâyi' fi usûli's-şerâi'*, İstanbul, 1872, s. 292-324; Habbâzî, *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*, s. 369; İbnü'l-Emin, *Telhis*, s. 282-300; Uzunpostalıcı, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, Konya 2007, s. 67-100.

Unutmanın Edâ ehliyetine Etkisi

Unutmak, akılda var olan bir bilgiyi, hatırlama gücüne normalde sahip olan bir kimsenin onu hatırlayamamasıdır.¹⁶ Unutma vücûba mâni değildir.¹⁷ Dolayısıyla unutulmuş edâ edilmeyen bir farz sebebi ile günaha girme söz konusu olmamakla birlikte, onun vücûbiyeti ortadan kalkmadığı için kaza olarak yerine getirme mükellefiyeti devam etmektedir.¹⁸

Unutma, kul hakkı¹⁹ ihlallerinde özür ve mazeret olmaz. Zira kul hakkı, hukuk tarafından korunmuştur. Unutma, doğrudan şahsın aleyhine sabit olacak bir vâcibe ve borçlara engel teşkil etmez. Bu sebeple bir kimse arkadaşına ait olduğunu unutarak onun malını telef etse veya ona ait olan bir yiyeceği yemiş olsa onu ödemek zorundadır. Bu durumda unutma mazeret olarak ileri sürülemez.²⁰

Bir kişinin ceza hukukuna aykırı davranışları unutarak yapmış olması o eyleme terettüp eden cezanın kaldırılmasına mazeret olarak kabul edilmez.²¹

Allah hakları²² kapsamındaki hükümlerin birçoğu kulların imtihan edilmesine matuftur. Bu sebeple unutma durumu, kul haklarından farklı olarak Allah haklarında mazerete neden olabilmektedir.

Allah haklarına etkisi bakımından unutma ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi, insana hatırlamayı sağlayacak şartların ve durumların olmaması halidir ki, bu durumda unutma bir özür sayılır. Çünkü birçok zaman bundan kaçınmak mümkün olamamaktadır. Oruçlunun unutarak yemesi ve içmesi mazeret olarak kabul edilir. Hz. Peygamber (s.a.) “*Oruçlu olan kişi unutarak yer veya içerse orucuna (devam edip) tamamlasın. Şüphesiz onu Allah yedirmiş ve içirmiştir*”²³ buyurmuştur. İnsan fıtratı yeme ve içmeye meyyaldır. Unutarak bir şey yemesi de her an söz konusu olabilecek niteliktedir. Kişiye yememesini hatırlatıcı bir durum da yoktur.²⁴ İslâm Hukuku, nadiren olan ile sıklıkla meydana gelen özürleri aynı değerlendirmemiştir. Sıklıkla olan af kapsamına girmektedir.²⁵ Hayvan kesiminde (tezkiye) Allah Teâlâ’nın isminin unutulması da özür olarak kabul edilir. Çünkü hayvan kesimi korku ve endişeyi barındırdığı için bu hal üzere olan insan tesmiyeyi unutabilmektedir.

Allah haklarına etkisi bakımından unutmanın ikinci şekli, fertlerin gaflet, kusur ve ihmaline dayanan unutmadır. Bu durumda unutmaözür kapsamında yer almaz. Buna göre ezberlenilen ayet

¹⁶Unutmanın tanımı ve uyku ile bayılmanın unutmadan farkları için bkz. Abdülazîz el-Buhârî, Alaüddin b. Ahmed, *Keşfü'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.y., IV, 387; Ceburî, *Avârizü'l-ehliyyes*, 209; Nyazee, *Islamic Jurisprudence*, s. 128.

¹⁷İbnü'l-Emin, *Telhis*, s. 284.

¹⁸Dibânî, *el-Minhâcül'l-vâdih*, s. 164.

¹⁹Kul hakkı, ferde ait bir menfaatin korunmasını hedef alan ve ferdin bu menfaate yetkili bulunduğu haklar demektir. Bu hakları kullanmanın fertlerin tercihine bağlı olması onları Allah haklarından ayıran bir özelliktir. Bkz. Köse, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997, s. 38.

²⁰Uzunpostalıcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, s. 71.

²¹Ceburî, *Avârizü'l-ehliyyeinde'l-usûliyyin*, s. 217.

²²Allah hakları, belli bir şahısla sınırlı olmayıp umumî menfaate taalluku olan hakları ifade etmektedir. Öneminin büyüklüğü ve faydasının şumulü sebebiyle Allah hakkı diye ifade edilmiştir. Örnek vermek gerekirse; namaz, oruç, zekât, fitir sadakası, öşür, haraç, keffâretler, had cezaları, katilin mirastan mahrumiyeti, ganimetlerin ve madenlerin beşte biri Allah hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. Bkz. Teftazânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer, *Şerhu't-Telvihâle't-Tavdih*, Beyrût, 1996, II, 315-319; Emir Padişah, Muhammed Emin b. Mahmûd, *Teysirü't-tahrir*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, t.y., II, 250; Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî usûl'l-fikh*, Beyrût 1986, s. 82-84.

²³Buhârî, Savm, 1933; Nesâî, Sıyam, 203, 3275.

²⁴Hamevî, *Gamzuuyûni'l-besâir*, III, 295.

²⁵İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülazîz, *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1991, II, 3.

ve sureleri unutmak tekrarın ihmaline dayandığı için mazeret hükmü taşımaz.²⁶ Ebu Yusuf'a göre yolculuğa çıkarken yanına su almayı unutup teyemmüm ile namaz kılanın bu namazları tekrar iade etmesi gerekir.²⁷ Çünkü yola çıkarken suyu almayı unutma taksire dayanmaktadır. Namaz kılan birisi unutarak yer veya konuşursa bu fiiller namazını bozar. Bu durumda mükellefin taksirine dayalı bir unutma söz konusudur. Namaz hali ona namazı hatırlatmakta ve namaz kılarak yemeye veya konuşmaya sevkeden tabî bir saik de bulunmamaktadır.²⁸

Namazda kâ'de hali dışında selam vermek namazı bozar ancak ilk oturuşta selam verilirse namaz fasid olmaz, kıyama kalkarak namazını tamamlaması mümkündür. Bu iki durum arasında fark olmasının sebebi kâ'denin selam mahalli olup musalliye hatırlatıcı bir halin olmaması; kıyam, rükû ve secde halinin ise namazın bitmediğini musalliye hatırlatıcı bir nitelik taşımasıdır.²⁹

Emredilen bir husus hatırlandığında edâ edilmesi mümkün ise unutmak ile yükümlülük düşmez. Namaz, oruç, hac, umre, keffâretler gibi Allah hakkı kapsamındaki sorumluluklar ile karz olarak alınan ödemesi, satın alınan eşyanın ücretinin verilmesi gibi kul hakkı kapsamındaki sorumluluklar unutulurak vakti geciktirilse de hatırlandığında yerine getirilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.), farz olan namazı kılmayı unutanların hatırlayınca namazlarını kılmalarını emretmiştir.³⁰ Cenaze namazı, Cuma namazı, Kûsuf namazı, cihada katılmak gibi kaçırıldığında aynen edâsı mümkün olmayan yükümlülükler unutulduğunda ise sorumluluk ortadan kalkar. Emredilenler, hatırlandığında edâ edilmesi gerekir. Çünkü o emrin sağladığı fayda ve maslahat ancak yerine getirilince mümkün olabilecektir. Yasak olan hususlar da ise durum farklıdır. Yasaktan amaç mefselete mâni olmaktır. Yasak bir şey -unutularak da olsa- yapıldığında mefselet vuku bulur ve bir şey vuku bulduktan sonra yok saymak mümkün olmayacaktır.³¹

Uhrevî Sorumluluk Açısından Unutma

Mükellefiyet çağına giren insanlar yaptıklarından uhrevî sorumluluk taşımaya başlar. Sorumluluk, istenilen kulluk vazifelerini yapabilecek gücü bulmakla üstlenilir ve gücün derecesiyle sınırlıdır. Hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklenmez.³² İnsanların ahirette muaheze edilmeleri, ancak irade ve niyete bağlı davranışları için söz konusu olacaktır.³³ “*Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma*” ayeti³⁴ ile kullar, hata ve unutmaktan dolayı günaha girmeme hususunda dua etmeye irşad edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) “*Şüphesiz Allah ümmetinden hata, unutma ve ikrah altında kalarak yaptıklarından sorumluluğu kaldırmıştır.*”³⁵ buyurarak unutarak yapılmayan mükellefiyetlerden dolayı uhrevî sorumluluğun doğmayacağını bildirmiş; farz namazı kılmayı unutma hakkında da “*Kim namaz kılmayı unutursa hatırlayınca kılsın. Bu kişiye bundan başka keffâret (sorumluluk) yoktur*”³⁶ buyurmuştur. Bu sebeple unutmanın günahı düşüreceği fikhî ile olarak kabul edilmiştir.³⁷

Unutmanın günaha girmeme konusunda mazeret olacağını gösteren bir diğer delil, “*Ey Müslüman! Ayetlerimiz hakkında çirkin ve alaycı ifadelerle konuşmaya dalan kimselerle karşılaştığın zaman, onlar başka bir konuya geçinceye kadar, onlardan hemen uzaklaş! Eğer*

²⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*, IV, 389.

²⁷ Merginânî, Burhanuddin Ali b. Ebû Bekir, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Beyrût, t.y., I, 29.

²⁸ Karaman, *Fıkıh Usûlü*, s. 172; Dibânî, *el-Minhâcü'l-vâdih*, s. 165.

²⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*, IV, 389.

³⁰ Bkz. EbûDâvud, Salât, 11, 435.

³¹ İbn Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, II, 2.

³² Günay, İlhamî, “Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Bedeni-Hareki Gelişimi ve Eğitimi” *The Journal of Academic Social Science Studies*, volume 1, issue 1, p. 70.

³³ Ceburî, *Avârizü'l-ehliyye*, s. 211.

³⁴ Bkz. Bakara 2/233, 286; Nisâ 4/95; En'âm 6/152; A'râf 7/42, 157; Mü'minûn 23/62; Talâk 65/7.

³⁵ İbn Mâce, Talak, 16, 2045.

³⁶ Buhârî, Mevâkıtü's-Salât, 597; EbûDâvud, Salât, 11, 442.

³⁷ Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1990, I, 188.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

şeytan sana unutturacak olursa, bu uyarıyı hatırlar hatırlamaz onların meclisini terk et, o zalim topluluk ile birlikte oturmal!" ayetidir.³⁸ Bu ayete göre, Kur'an ayetleri hakkında ileri geri konuşan insanların yanında bulunmak bir manada konuşulanları tasdik etme olacağı için günahıdır. Bu kişilere engel olunamıyorsa tepki olarak en azından oradan uzaklaşmak gerekir. Ancak o zalimlerle beraber oturmamak gerektiğini şeytan unutturursa hatırlar hatırlamaz kalkıp oradan uzaklaşmak gerekir. Bu İlâhî emri unutarak, onlarla bir süre beraber bulunmaktan dolayı ise sorumluluk yoktur.

Unutulduğu için yerine getirilmeyen bir borç sebebiyle muaheze edilip edilmemede borcun niteliği ve kaynağı da önemlidir. Meşru bir sebebe dayalı borçlar unutulduğunda uhrevî sorumluluk doğmazken, gayrimeşru sebeplere dayalı borçlanmalar unutulsa da uhrevî sorumluluk doğurmaktadır. Bu sebeple alışveriş ya da karz akdine dayalı borcunu ödemeyi unutup ölen kimsenin uhrevî sorumluluğu yoktur. Ancak gaspa dayalı borcunu ödemeyi unutanın ise uhrevî mesuliyeti vardır.³⁹

Unutmanın Fıkıhî Hükme Etkisine Fürû' Fıkıhtan Örnekler

Oruç tutan kimse unutarak bir şey yediği zaman orucu bozulmayıp, oruçlu olma vasfı devam etmektedir.⁴⁰

Hayvan kesiminde Allah'ın adının zikredilmesi (tesmiye) gerekmektedir. Ancak tezkiyede unutulurak Allah'ın adı zikredilmezse hayvan helal olma vasfını kaybetmez.⁴¹

Unutarak abdestsiz namaz kılmak sahih olmaz. Namazın iadesi gerekir.⁴² Abdest aldığı anda bir uzvunu yıkamadığını farkeden kişinin, sadece unuttuğu uzvunu yıkaması yeterli olur.⁴³

Namazı, orucu, zekâtı, haccı, keffâreti veya adağı unutarak terk eden kimsenin kaza mükellefiyeti olduğunda ittifak vardır.⁴⁴

Namazda unutarak amel-i kesirde bulunmak, yemek-içmek veya konuşmak namazı bozar. Çünkü bu durumlar namaz kılanın kusuruna dayanmaktadır.⁴⁵

İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre unutarak iftitah tekbir almayan musallinin namazı geçerli olmaz. Çünkü iftitah tekbiri namazın rûknüdür.⁴⁶

İhramlı iken unutarak avlanan, saç ve tırnak kesenden keffâret düşmez.⁴⁷ Hanefi mezhebine göre ihramlı iken unutarak cima yapan kişi günaha girmese de keffâret açısından kasten bu fiili işleyenden bir farkı yoktur. Şâfiî mezhebine göre ise oruca kıyasla ihramlı olduğu unutulurak yapılan cima, hac ibadetini fasid kılmaz.⁴⁸

³⁸En'âm 6/68.

³⁹Hamevî, Şehabeddin Ahmed, *Gamzu uyûni'l-besâir*, Beyrût, 1985, III, 295.

⁴⁰Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâ'i'u's-sanâi' fî tertibi's-şerâ'i'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1986, II, 90; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah, *el-Muğnî*, Kahire 1968, III, 131; Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Rûknüddin Abdülmelik, *Nihâyetü'l-matlab fî dirayeti'l-mezheb*, Daru'l-Minhac, Beyrût, 2007, IV, 27.

⁴¹Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*, IV, 387.

⁴²Emir Padişah, *Teysirü't-tahrir*, III, 285.

⁴³Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *el-Hucce ala ehli'l-Medîne*, Beyrût, 1403 (h), I, 19; Sahnûn, Abdüsselâm b. Saïd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1994, I, 23.

⁴⁴Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, III, 293; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 188; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâi' fî tertibi's-şerâ'i'*, V, 82.

⁴⁵İbn Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, II, 3; Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, III, 295.

⁴⁶İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 334.

⁴⁷Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 389.

⁴⁸Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 121.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

Mü'tefikin unutarak itikâfı bozacak eylemde bulunması özür kapsamında olmaz. Çünkü itikâf hali, kişiye unutmamasına mâni olacak hatırlatıcı bir nitelik taşımaktadır.⁴⁹

Yemin eden bir kimse unutarak yemine muhalif hareket etse, fakihlerin çoğunluğuna göre yeminini bozmuş olur. Çünkü yemin lafzı örfen mutlak nitelikte olup sadece hatırlama durumu ile mukayyed değildir.⁵⁰

Bir kimse, teşrik günlerinde namaz kılmayı unuttur da senenin diğer günlerinde hatırlayacak olursa namazın kazasından sonra tekbirleri de getirir. Ancak daha sonraki bir zaman diliminde namazı kaza ederse tekbir getirmez. Cemaatle namaz kılarken teşrik tekbirini imam unutursa, muktedirlerin bu tekbirleri getirmeleri gerekir.⁵¹

Tavafi yaparken bir veya birkaç şavtı unutan kimse Mekke'de olduğu sürece eksik kalan şavtlarını tamamlaması gerektiği hususunda fakihler arasında ittifak vardır. Mekke'den ayrılıp kendi ülkesine ulaşınca Ebû Hanife'ye göre dem cezası ile eksiklik giderilir. Bazı fakihlere göre ise o kişinin dönüp eksik kalan şavtlarını tamamlaması gerekir.⁵²

Mâli sorumluluklarda unutma, mükellefiyeti düşürmez.⁵³ Yiyecek maddesi satıp da unutarak bu sattığı maldan yiyen kimseye bu davranışından dolayı günah yoktur. Ancak başkasına ait olan hakkı tazmin mükellefiyeti vardır. Çünkü tazminat mükellefiyeti unutma ile sâkit olmaz.⁵⁴

Hevâ ve hevesi peşinde koşması sebebiyle ibadetleri unutmak mükellefiyeti düşürmez. Bu sebeple oyun eğlence içinde olduğundan dolayı namaz kılmayı unutan kişinin bu hâli sıklıkla vuku bulursa fiskına hükmedilir ve şahitliği kabul olunmaz.⁵⁵

Bir kimseye emanet bırakılır ve sonra bu unutulursa hatırlandığı zaman geçen sürenin zekâtı hakkında Hanefî Mezhebi, emanet bırakılan kişi tanıdıklardan biri ise zekât gerekeceği, ancak tanıdıklardan değilse o malın zekâtının olmayacağını savunmaktadır. Böyle bir ayırıma gidilmesinin temel sebebi, tanıdıkta emanetin unutulmasının nadir olması ve ona istenildiği zaman ulaşma imkânının bulunmasıdır.⁵⁶

Değerlendirme

Fertlerin hukukî ve kanunî haklara sahip olup borçlanma yükümlülüğünün bulunması ehliyet kavramı ile ifade edilmektedir. Haklara sahip olmak ile hakları kullanmaya ehil olmak birbirinden farklı nitelik taşıdığı için hukukî bir ıstılah olan ehliyet, vücûb ve edâ ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kişinin lehine ve aleyhine olan meşrû hakların lüzumuna elverişli olması vücûb ehliyetini tanımlarken; insanların hukuken meşru nitelikte eylemde bulunabilmesi edâ ehliyetini ifade etmektedir. Vücûb ehliyeti insanîyet vasfına dayanırken, edâ ehliyeti akıl ve yaş olgunluğuna istinad etmektedir.

İnsanların gelişimi bir tekâmül seyri izler ve belirli bir sürede olgunluğa erişir. Bu sebeple doğum ile başlayıp ergenlik ve rüşt çağına kadar süren zaman diliminde edâ ehliyeti aşama aşama gelişim gösterir. Edâ ehliyetine sahip olunduktan sonra da ortaya çıkan engeller sebebiyle edâ ehliyetinde noksanlık ya da tamamen kaybetme söz konusu olabilmektedir. Ehliyet ârizaları semavî

⁴⁹Ceburî, *Avârızü'l-ehliyyeinde'l-usûliyyin*, s. 212.

⁵⁰İbn Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, II, 3.

⁵¹İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid, *ŞerhuFethu'l-kadir*, Beyrût, t.y. II, 83.

⁵²İbnRüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004, II, 137.

⁵³Sibâî, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s. 21.

⁵⁴İbn Abdisselâm, *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, II, 3.

⁵⁵Zerkeşi, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1992, I, 352.

⁵⁶Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâ'i'*, III, 402.

ve kesbî olarak ikiye ayrılır. Semavî ehliyet ârizaları; delilik, çocukluk, ateh, unutma, uyku, bayılma, kölelik, maraz'ul-mevt, hayız, nifas ve ölümdür. Kesbî ehliyet ârizaları ise; cehalet, sefeh, sarhoşluk, hezl (şaka), hata, sefer ve ikrahıdır.

Edâ ehliyetinin semavî ehliyet ârizalarından kabul edilen unutma, Allah hakları kapsamındaki sorumluluklarda, insana hatırlamayı sağlayacak şartların ve durumların olmaması halinde mazerete neden olabilmekte iken, kul haklarında özür ve mazeret niteliği taşımamaktadır. Unutma, kişinin sorumluluğunda olup yapması gereken fiilin vücûbiyetini ortadan kaldırmadığı için kaza olarak yerine getirme mükellefiyeti vardır.

Fıkıh kitaplarının ibâdât, muamelât ve ukubât bölümlerinde unutmanın fikhî hükümlere tesiri örneklerle ayrı ayrı ele alınmış, unutma sebebiyle eksik kalan ibadetin veya hukukî eylemin nasıl tamamlanacağı açıklanmıştır. Kişinin taksirine dayanmayan durumlarda unutkanlık, hükümlerde kolaylık ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bir akitte unutma sebebiyle taraflardan biri zarar görmüşse bu zararın kaldırılmasına yönelik hükümler ortaya konulmuştur. Böylelikle borçlunun unutması sebebiyle hak kaybına uğrayanlar kişilerin hakları da korunmuştur.

Mükellef olduğu ibadetleri unuttuğu için yerine getirmeyenlerin cezaya muhatap olması insanların gücünün üstünde sorumluluk üstlenmesi anlamına gelir. Allah Teâlâ, kullara gücünün üstünde sorumluluklar yüklememiştir. Unutma kişinin iradesini kullanıp bilerek yaptığı bir davranış olmadığından dolayı uhrevî sorumluluğa yol açmayacaktır. Buna göre unutarak bir ibadeti yapmayan kişinin kaza mükellefiyeti olmakla birlikte, zamanında edâ etmemesi sebebiyle uhrevî ceza söz konusu olmayacaktır. Bu durum İslâm'ın insanın fitratını dikkate aldığını, unutma gibi zaaf niteliği taşıyan durumlarda kolaylık hükümlerinin esas olacağını göstermektedir. Bu hükümler aynı zamanda fıkıhın hayatın her aşamasını tüm ayrıntısı ile ele aldığını, ortaya çıkabilecek ve yaşanabilecek her durum ve şarta yönelik çözümler ihtiva ettiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ el-BUHÂRÎ, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed (v.730), *Keşfü'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire, t.y.
- BUHÂRÎ, EbûAbdillah Muhammed b. İsmâil (v.256), *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'bn Kesir, Beyrût, 1993.
- CEBURÎ, Hüseyin Halef, *Avârizü'l-ehliyyeinde'l-usuliyyîn*, Mekke, 1988.
- CÜRCÂNÎ, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (v.816), *Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1405.
- CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn Rüknüddîn Abdülmelik (v.478), *Nihâyetü'l-matlab fi dirayeti'l-mezheb*, Dâru'l-Minhac, Beyrût, 2007.
- DİBÂNÎ, Abdülmecid Abdülhamid, *el-Minhâcü'l-vâdih fi ilmi usuli'l-fikh ve turukuistinbatil-ahkâm*, Bingazi, 1995.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as (v.275), *Sünen*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, t.y.
- EMİR PADİŞAH, Muhammed Emin b. Mahmûd (v.972), *Teysirü't-tahrîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, t.y.
- FERFUR, Salih-Abdüllatif, Muhammed, *el-Veciz fi usûliistinbatil-ahkâm fi ş-şeriatil-İslâmiyye*, Dimaşk, 1985.
- GÜNAY, İlhami, "Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Bedeni-Hareki Gelişimi ve Eğitimi" *The Journal of Academic Social Science Studies*, volume 1, issue 1, winter 2008, p. 67-79.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

- HABBÂZÎ, Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed (v.691), *el-Muğnî fî usulî'l-fikh*, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1983.
- HÂCÎ, Ahmed el-Kürdî, *el-Ahvâlü's-şahsiyye: el-ehliyye, ve'n-niyâbetü's-şer'iyye*, Dimaşk, 1989.
- HAMEVÎ, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed, *Gamzuuyûni'l-besâir: Şerhu Kitâbi'l-eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1985.
- HEYET, *Mevsuatü'l-ahvâli's-şahsiyye*, Dâru'l-Vefa, Mansure, 1988.
- İBN ABDİSSELÂM, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülazîz (v.660), *el-Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire, 1991.
- İBN KUDÂME, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed (v. 620), *el-Muğnî*, Kahire, 1968.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (v.273), *Sünen*, Dâru'l- Fikir, Beyrût, t.y.
- İBN RÜŞD, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd (v.595), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004.
- İBNÜ'L-EMİN, Mahmud Esad, *Telhis-u usul-i fikh*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2002.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid (v. 861), *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, t.y.
- KAMALI, Muhammed Hashim, *Principles of Islamicjurisprudence*, The Islamic Texts Society, Cambridge, 1991.
- KARAMAN, Hayreddin, *Fıkıh Usulü*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1964.
- KÂSÂNÎ, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ud (v.587), *Bedâ'i'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâ'i'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986.
- KÖSE, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- MERGİNÂNÎ, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebû Bekir (v.593), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mübedî*, Dâru'l-hyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, t.y.
- MOLLA FENÂRÎ, Şemseddin Muhammed b. Hamza (v.834), *Fusulü'l-bedâyi' fî usûli's-şerâ'i'*, İstanbul, 1872.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb (v.303), *Sünen*, Haleb, 1986.
- NYAZEE, Imran Ahsan Khan, *Islamic Jurisprudence*, The International Institute of Islamic Thought, Kuala Lumpur, 2003.
- ÖZSUNAY, Ergun, *Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu*, İstanbul, 1974.
- SAHNÛN, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (v.240), *el- Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994.
- SELMAN, Nuh Ali, *İbrâü'z-zimmemin hukuki'l-ibâd*, Dâru'l-Beşir, Amman, 1986.
- SERAHSÎ, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed (v.483), *Usûl*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993.
- _____, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1993.
- SİBÂÎ, Mustafa-Sabbağ, Abdurrahman, *el-Ahvâlü's-şahsiyyefi'l-ehliyyeve'l-vasiyyeve't-terekat*, Dimaşk, 1970.

- SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir (v.911), *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâid ve furûufikhi's-şâfiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990.
- ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan (v.189), *el-Hucce ala ehli'l-Medîne*, Beyrût, 1403(h).
- TEFTAZÂNÎ, Sa'deddin Mesud b. Ömer, *Şerhu't-Telvihalâ't-Tavdih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1996.
- UZUNPOTALCI, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, s. 67-100, Konya, 2007.
- ZERKA, Mustafa Ahmed, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedid*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1967.
- ZERKEŞÎ, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed (v.794), *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1992.
- ZEVLİLER, Aydın, *Medeni Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992.
- ZEYDÂN, Abdülkerim, *el-Vecîz fî usûl'l-fikh*, Mektebetü'l-Besâir, Beyrût 1986.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

